

ВІДГУК

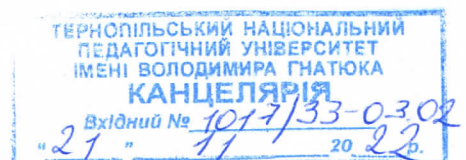
офіційного опонента - доктора педагогічних наук, професора, заступника директора з науково-педагогічної роботи Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» **Козловського Юрія Михайловича** на дисертаційне дослідження **Габрусєвої Наталії Валеріївни «Формування професійної відповідальності студентів технічних університетів у процесі вивчення суспільних дисциплін»**, подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 015 Професійна освіта.

Актуальність дисертаційної роботи

Дисертація Габрусєвої Наталії Валеріївни присвячена актуальній проблемі гармонійного розвитку студентів, заснованого на поєднанні внутрішньої свободи і соціальної відповідальності. Духовна культура визначає сутність діяльності фахівця, тому доцільно розглядати вищу освіту як послідовне і передбачуване формування тих властивостей людини, які визначають ефективність і якість її професійної діяльності. Це не просто знання та навички, хоча вони відіграють сьогодні суттєву роль у професійній діяльності. Це ще й культура і потенціал саморозвитку, і загострені почуття соціальної відповідальності – повний комплекс тих рис особистості, які перетворюють професійну діяльність у суспільне благо. Адже в категоріях гуманності однією з перших заповідей професіонала є відповідальність за результати своєї діяльності: саме тому від нього вимагається з більшою відповідальністю відноситися до себе, своєї кар'єри та потенціалу.

Випускник технічного університету повинен володіти глибоко осмисленою активною життєвою позицією фахівця, відповідального не лише за висококваліфіковане виконання своїх службових обов'язків, але й за соціальні наслідки своєї діяльності. Глобальні зміни нашого століття стрімко змінюють ритм і стиль суспільного й індивідуального життя, які стають більш інтенсивними, індивідуально-відповідальними, творчими. Тому важливість гуманістичного аспекту у діяльності технічного навчального закладу передбачає забезпечення у свідомості студентів розуміння відповідальності за результати своєї інженерно-технічної діяльності, перехід на якісно новий рівень підготовки фахівців.

У цьому контексті тема дослідження є актуальною, новою та перспективною. Актуальність формування професійної відповідальності за результати впровадження інновацій, розуміння глобальних суспільних процесів, які на теперішній час відбуваються в світі, підтверджується низкою державних документів. Міністерство освіти і науки України у затверджених Стандартах вищої освіти однією з основних загальних компетенцій для студентів технічних спеціальностей визначає здатність діяти соціально відповідально та свідомо. Національна рамка кваліфікацій одним з основних результатів навчання називає відповідальність та автономію. Досліджувана проблема відноситься також до перспективних, оскільки, до останнього часу не була об'єктом спеціальних педагогічних досліджень. Проблема вимагає серйозних наукових узагальнень, що і зроблено в рецензованій дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дослідження виконано в межах науково-дослідних тем: кафедри українознавства і філософії Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя «Особистісно-професійне зростання студентів технічних університетів в процесі вивчення суспільних дисциплін» (державний реєстраційний номер 0119U001322), кафедри педагогіки та менеджменту освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Теоретичні та методичні засади підготовки керівних і педагогічних кадрів до інноваційної діяльності у закладах освіти» (державний реєстраційний номер 0120U101844).

Тему дисертації затверджено вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 7 від 26.12.2018 р.).

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації

Найбільш вагомими результатами, отриманими в дисертаційному дослідженні, на наш погляд, є такі:

- визначено роль суспільних дисциплін у професійній підготовці інженера;
- обґрунтовано необхідність і доцільність використання фронестичного підходу у професійній технічній освіті для формування етично орієнтованих компетенцій;
- виокремлено компоненти внутрішньої структури професійної відповідальності студентів технічних спеціальностей: когнітивний, емоційний, мотиваційний та поведінковий;
- розроблено методику для дослідження професійної відповідальності студентів технічних спеціальностей;
- обґрунтовано педагогічні умови формування професійної відповідальності у процесі вивчення суспільних дисциплін;
- розроблено структурно-функціональну модель формування професійної відповідальності студентів технічних університетів у процесі вивчення суспільних дисциплін;
- розроблено курс «Професійна відповідальність фахівця технічного профілю в сучасних умовах», який інтегрує освітні можливості суспільних дисциплін, та методичні рекомендації до його вивчення.

Нові факти, одержані здобувачем

У дисертації *вперше*:

– визначено педагогічні умови формування професійної відповідальності студентів технічних університетів у процесі вивчення суспільних дисциплін: реалізація міждисциплінарних зв'язків для формування здатності співвідносити власну відповідальну поведінку із суспільно значимими орієнтирами, застосування контекстного навчання у процесі вивчення суспільних дисциплін, системний моніторинг процесу формування професійної відповідальності засобами інформаційно-комунікаційних технологій;

– розроблено структурно-функціональну модель формування професійної відповідальності студентів технічних університетів у процесі вивчення суспільних дисциплін, яка охоплює такі блоки: цільовий, в якому представлено визначену суспільним замовленням мету та підходи до її втілення в умовах технічного

університету; змістово-процесуальний, який вміщує зміст суспільних дисциплін, педагогічні умови формування професійної відповідальності та процес їх реалізації на теоретичному та практичному рівнях, форми, методи, прийоми навчання і способи педагогічного впливу; діагностико-результативний, який передбачає системний моніторинг індивідуальних особливостей професійно відповідальної поведінки студентів та зовнішніх обставин як важливу педагогічну умову та інструмент діагностики;

– обґрунтовано необхідність і доцільність застосування фронестичного підходу у формуванні професійної відповідальності студентів технічних університетів, сформульовано основні принципи його застосування у професійній підготовці студентів технічних спеціальностей;

– виокремлено компоненти внутрішньої структури професійної відповідальності та визначено контексти і професійно значущі якості, які слугували індикаторами сформованості професійної відповідальності у студентів технічних спеціальностей.

Уточнено сутність понять «відповідальність», «професійна відповідальність», «професійна відповідальність інженера», «формування професійної відповідальності».

Подальшого розвитку набули теоретико-методологічні основи формування професійної відповідальності студентів технічних університетів під час вивчення суспільних дисциплін.

Значення отриманих автором результатів для практики

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що розроблено й апробовано методику діагностики сформованості професійної відповідальності студентів технічних спеціальностей, дистанційний курс «Професійна відповідальність фахівця технічного профілю в сучасних умовах» та методичні рекомендації до його вивчення. Зміст і результати дисертаційного дослідження можуть бути використані для розроблення компонентів освітніх програм підготовки майбутніх фахівців технічного профілю, у практиці формування інтегральної та загальних етично визначених компетенцій закладів вищої технічної освіти, а також для створення навчально-методичного забезпечення суспільних дисциплін.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Тернопільського національного технічного університету (довідка про впровадження № 2/28-601 від 07.06.2022 р.); Волинського національного університету імені Лесі Українки (довідка про впровадження № 03-24/04/1268 від 16.06.2022 р.); Волинської державної сільськогосподарської дослідної станції Інституту картоплярства НААН України, зокрема Виробничо-експериментального центру дуальної підготовки фахівців в сфері агропромислового комплексу, який функціонує на базі цієї установи (довідка про впровадження № 116/01-06 від 10.06.2022 р.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій

Усі наукові положення, висновки і рекомендації, які сформульовані у дисертації, достатньою мірою обґрунтовані, відповідають меті та завданням роботи. Вірогідність результатів дослідження забезпечує комплексний аналіз значного масиву джерел, які охоплюють науково-педагогічну літературу, нормативні документи, навчально-методичне забезпечення освітньо-професійних та освітньо-

наукових програм підготовки фахівців технічного профілю; використання відповідних методологічних підходів до дослідження та комплексу взаємопов'язаних методів з метою виконання визначених завдань та досягнення мети дослідження; ефективно впровадження матеріалів та результатів дослідження в роботу закладів системи освіти України.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність

Новизна дослідження забезпечується цілісним підходом до проблеми, авторською позицією та обґрунтуванням можливості використання результатів дослідження у сучасному навчальному процесі закладів вищої освіти технічного профілю. Відповідно до об'єкта і предмета дослідження, на основі аналізу психолого-педагогічної літератури автором виявлено низку суперечностей, які окреслили проблему та визначили мету дисертаційної роботи. Поставлена мета узгоджується з іншими елементами наукового апарату, які сформульовані чітко, логічно, адекватно до змісту дисертації. Методологічні та теоретико-методичні засади забезпечуються адекватним вибором і використанням відповідних методів дослідження.

Наукові положення ґрунтуються як на теоретичних здобутках дисертантки, так і на ретельному аналізі джерельної бази, який дав змогу об'єктивно проаналізувати категоріальний базис дослідження та провести ґрунтовний теоретичний аналіз проблеми дослідження.

На наш погляд, структура дисертації та її результати дозволяють стверджувати, що дисертантка реалізувала усі окреслені завдання, розкрила тему чітко й послідовно. Слід зазначити, що всі компоненти наукового апарату повністю корелюють між собою.

Вважаємо, що мета й завдання дослідження, поставлені дисертантом, послідовно реалізовані. Загальні висновки переконливо відображають результати здійсненого дослідження.

Матеріали дослідження обговорювались на міжнародних, всеукраїнських і регіональних науково-практичних конференціях.

Зміст поданих анотацій відображає зміст дисертації та висвітлює її суттєві аспекти й основні положення.

Характеристика основних положень роботи

Дисертаційна робота Габрусєвої Н. В. складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної наукової літератури. Основний текст дисертації становить 171 сторінку. У тексті вміщено 9 таблиць, 45 рисунків, один з яких займає повну сторінку тексту. У списку використаних джерел 194 найменування (із них 152 кирилицею і 42 латиницею). 11 додатків викладено на 61 сторінці. Загальний обсяг дисертації складає 232 сторінки.

В анотації українською та англійською мовами викладено короткий огляд та основні положення дисертаційної роботи Габрусєвої Н.В. В них стисло представлені основні складники категоріального апарату дослідження та етапи його перебігу.

У вступі до роботи, який виконує всі свої функції, представлено необхідні елементи: коректно сформульовані об'єкт і предмет дослідження, що відповідають темі роботи, визначені завдання, що корелюють із об'єктом і предметом сприяють

досягненню його мети. Для розв'язання поставлених у вступі завдань обґрунтованими є вибір теоретичних та емпіричних методів дослідження.

У першому розділі **«Теоретичні основи формування професійної відповідальності студентів технічних університетів»** окреслено основні способи визначення феномену «відповідальність» у філософії, психології та педагогіці, означено специфіку професійної відповідальності фахівця технічного профілю та окреслено основні компоненти внутрішньої структури відповідальності – когнітивний, емоційний, мотиваційний та поведінковий.

Правомірним є, на наш погляд, твердження авторки, що формуються професійно значущі якості та контексти відповідно до ціннісних суспільно значимих орієнтирів через механізми професійної самосвідомості та саморозвитку.

Позитивним надбанням дисертантки можна вважати обґрунтування необхідності використання в професійній підготовці фронестичного підходу до формування інтегральної та загальних компетенцій, який близький до особистісно-ситуаційного підходу, проте кардинально відрізняється з ним за способами отримання знання. Сформульовано основні принципи застосування фронестичного підходу професійною педагогікою для формування етично визначених інтегральної та загальних компетенцій загалом і професійної відповідальності студентів технічних спеціальностей зокрема та окреслено основні завдання та перспективи застосування фронестичного підходу у формуванні етично визначених компетенцій у професійній педагогіці.

Варто вказати як позитивний аспект у роботі, визначення ролі суспільних дисциплін у професійній підготовці інженера та у формуванні професійної відповідальності. Поєднання технічних та гуманітарних дисциплін може оформити знання студента в цілісну картину світу, визначити основні напрями розвитку, проблеми та способи їх вирішення в предметній галузі.

Проведений авторкою аналіз досвіду поєднання гуманітарної та спеціальної підготовки у технічних закладах освіти показав недостатнє використання освітніх можливостей суспільних дисциплін у професійній підготовці студентів українських технічних університетів.

У другому розділі **«Моделювання процесу формування професійної відповідальності студентів технічних університетів у процесі вивчення суспільних дисциплін»** описано процес визначення та обґрунтування педагогічних умов формування професійної відповідальності студентів технічних спеціальностей на засадах фронестичного підходу, а також шляхи їх реалізації та побудована структурно-функціональна модель формування професійної відповідальності студентів технічних спеціальностей у процесі вивчення суспільних дисциплін.

До позитивних здобутків здобувачки слід віднести обґрунтовані та розроблені педагогічні умови формування професійної відповідальності майбутніх фахівців технічного профілю, орієнтовані на освітні можливості дисциплін суспільного циклу: реалізація міждисциплінарних зв'язків суспільних дисциплін для формування здатності співвідносити власну відповідальну поведінку із суспільно значимими орієнтирами; застосування контекстного навчання у процесі вивчення суспільних дисциплін (проблемно-пошуковий підхід, кооперативне навчання, навчання на основі проєкту, громадське (суспільно орієнтоване навчання) та

навчання на змодельованому робочому місці); системний моніторинг процесу формування професійної відповідальності засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Цінним аспектом дисертаційної роботи вважаємо розроблену автором структурно-функціональну модель формування професійної відповідальності студентів технічних спеціальностей у процесі вивчення суспільних дисциплін, яка графічно відображає функціональні особливості структурних елементів цільового, змістово-процесуального та діагностико-результативного блоків. Розроблена модель є комплексом психолого-педагогічних дій, які супроводжують формування професійно значущих якостей майбутніх фахівців, а також педагогічних впливів, необхідних для реалізації визначеної мети дослідження. Модель розроблена відповідно до норм та вимог побудови освітнього процесу.

У третьому розділі **«Перевірка ефективності педагогічних умов формування професійної відповідальності студентів технічних університетів у процесі вивчення суспільних дисциплін»** представлено результати заходів та спостережень, які здійснено для реалізації кожної з педагогічних умов формування професійної відповідальності студентів технічних спеціальностей у процесі вивчення суспільних дисциплін, а також схарактеризовано курс «Професійна відповідальність фахівця технічного профілю в сучасних умовах», який інтегрує можливості суспільних дисциплін та побудований на засадах фронестичного підходу.

Необхідно відзначити високий рівень експериментального дослідження дисертантки. Всі його етапи реалізовані з дотриманням усіх вимог, що висуваються до такого виду дослідження. Габрусєва Н. В. коректно сформулювала гіпотезу дослідження та його мету і завдання, чітко схарактеризувала етапи перебігу експерименту та завдання кожного з них, коректно одержала, статистично обробила та інтерпретувала отримані дані. Авторкою, відповідно до попередньо розробленого алгоритму аналізу результатів, перевірено на нормальність розподіл з використанням одновибіркового критерію згоди Колмогорова-Смірнова перед застосуванням t-критерію Стьюдента, обґрунтовано рівність дисперсій нормально розподілених двох незалежних вибірок, а для перевірки припущення про однорідність дисперсій використовувався тест Левене.

Наголосимо на ґрунтовності та скрупульозності проведеного експерименту. До прикладу аналіз відповідей респондентів, здійснений за допомогою програми IBM SPSS Statistics для незалежних та залежних вибірок, який представлений у таблиці 3.7, дає вичерпні відомості щодо результатів аналізу ефективності запропонованих педагогічних умов формування професійної відповідальності студентів технічних спеціальностей у процесі вивчення суспільних дисциплін, а деталі процесу розміщені у додатках Е-И.

Такий підхід дисертантки до експериментального дослідження дає право стверджувати, що результати, отримані в ході експерименту, є достовірними й обґрунтованими, забезпечуються теоретичними, емпіричними та статистичними методами дослідження, що відповідали його цілям та сприяли розв'язанню поставлених завдань.

У висновках до дисертації підбиваються підсумки наукових пошуків здобувачки, вони цілком відповідають поставленим завданням та пропонуються можливі перспективи подальших наукових розвідок.

Насамкінець, відмітимо, що *додатки* до дисертації є змістовними і суттєво розширюють викладені в основному тексті матеріали (силабус авторського курсу, ґрунтовні анкети, розширені відомості про педагогічний експеримент тощо).

Повнота викладення матеріалів дисертації у роботах, які опубліковані автором

Результати дослідження викладено у 13 публікаціях автора, із них 1 – стаття (у співавторстві) у періодичному науковому виданні, проіндексованому у базі даних Scopus, 3 одноосібні та 1 у співавторстві статті – у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України, 1 стаття у міжнародному науковому журналі, одна методична розробка, 7 – тез у збірниках матеріалів міжнародних науково-практичних конференцій.

Дисертаційне дослідження Габрусєвої Наталії Валеріївни є завершеною науковою працею, зміст і структура якої повністю відображає хід наукових пошуків здобувачки.

Зауваження щодо змісту та оформлення дисертації

Оцінюючи дисертацію Габрусєвої Наталії Валеріївни загалом позитивно, відзначаючи її високий кваліфікаційний рівень, виокремимо низку дискусійних питань, які потребують пояснень і уточнень, зокрема:

1. У дисертації авторка обґрунтовано акцентує фронестичний підхід у формуванні професійної відповідальності студентів технічних університетів. На с. 109 вказано, що «іншими підходами, які, певною мірою, відповідають фронеzisу, визначено: особистісно-ситуаційний, системний, синергетичний, компетентнісний та інтегративний». Однак, синергетичний підхід згадується лише у цій фразі, а його використання не представлено у роботі.
2. Формулюючи педагогічні умови формування професійної відповідальності майбутніх фахівців технічного профілю, дисертантка зазначає, що використовується «реалізація міждисциплінарних зв'язків суспільних дисциплін для формування здатності співвідносити власну відповідальну поведінку із суспільно значимими орієнтирами». На нашу думку, обмежуватися міжпредметними зв'язками тут недоцільно, тим паче, що у методологічному апараті моделі задекларовано інтегративний підхід, можливості якого для досягнення означеної мети суттєво більші.
3. Розроблена дисертанткою модель вдало презентує основні ідеї дослідження, однак її графічне представлення дещо перевантажене інформацією, а дрібний нечіткий шрифт дещо знижує візуальне сприйняття представленого матеріалу.

Висновок

Вказані зауваження та побажання не стосуються основного змісту рецензованої роботи і не впливають на загальний високий рівень наукового дослідження, достовірність та обґрунтованість висновків дисертантки й не зменшують наукову значущість виконаної дисертації.